

Prof. zw. dr hab. Zenon Jasiński
Prof. Emeryt Uniwersytetu Opolskiego
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu.

Recenzja

pracy doktorskiej mgr **Ilony Marii Mroczek**, *Aksjologiczne korelaty poczucia tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii* przygotowanej w Zakładzie Pedagogiki Pracy i Andragogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem prof. dr. hab. Ryszarda Bery
Lublin 2019, ss. 306+15 aneks

Uwagi formalne

Przedłożona do recenzji dysertacja składa się ze: wstępu, dziewięciu rozdziałów, bibliografii (ss.21 str.), spisu wykresów -21 poz., spisu rysunków - 1 poz., spisu tabel – 76 tabel, aneksu (ss.15), który obejmuje : Aneks 1 Autorski kwestionariusz ankiety, Aneks 2 Skala Wartości

M. Rokeacha w adaptacji, Aneks 3 Skala samooceny SES M. Rosenberga w polskiej adaptacji

I. Dzwonkowskiej, K. Lachowicz-Tabaczek i M. Laguny.

Tytuły poszczególnych rozdziałów są ściśle powiązane z tematem pracy, dobrze oddają zawarte w nich treści, w związku z tym nie wnoszę do nich uwag. Układ rozdziałów jest logiczny, pozwolił Autorce na realizację celów pracy.

„Zasadniczym celem [pracy- przyp. ZJ] było określenie zależności między poczuciem tożsamości narodowej emigrantów polskich a ich systemem wartości i poziomem samooceny” (s. 6), który konsekwentnie realizowano. Dostrzegalne jest to w konstrukcji pracy, założeniach badawczych, przeprowadzonych badaniach, interpretacji wyników badań a także w zakończeniu. Poszczególnym rozdziałom nadano następujące tytuły:

Roz. I W poszukiwaniu istoty poczucia tożsamości narodowej - rozważania teoretyczne (ss.54)

Roz. II Aksjologiczne korelaty poczucia tożsamości narodowej (ss.32)

Roz. III Charakterystyka migracji zarobkowej młodzieży (ss. 19)

Roz. IV Metodologiczne podstawy badań własnych (ss. 13)

Roz. V Poczucie tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii (ss.35)

Roz. VI System wartości i samoocena młodych emigrantów polskich (ss. 15)

Roz. VII Poczucie tożsamości narodowej badanych emigrantów a ich systemem wartości ostatecznych (ss. 43)

Roz. VIII Poczucie tożsamości narodowej badanych emigrantów a ich systemem wartości instrumentalnych (ss.34)

Roz. IX Poczucie tożsamości narodowej badanych emigrantów a ich poziom samooceny (s. 10)

Uwagi merytoryczne

W pełni podzielam pogląd autorki, wyrażony we *Wstępie*, że przystąpienie Polski do UE wyzwoliło nową falę młodej emigracji do wielu krajów europejskich, w tym do Wielkiej Brytanii, która pociąga za sobą tożsamościowe następstwa tej emigracji. Budowanie tożsamości jest procesem złożonym, jest istotne na jakich wartościach jest ona budowana, czy chodzi o zachowanie tożsamości dotychczasowej czy jej modyfikowanie w kierunku tożsamości wielokrajowej. Praca ma charakter nie tylko poznawczy i ma odpowiedzieć jaka jest tożsamość młodego pokolenia polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii. Niesie wiele pytań natury praktycznej związanych z polską racją stanu, jakie działania powinny podejmować polskie władze, aby to pokolenie młodych emigrantów, umiało się zaadaptować do współczesnych warunków życia w Wielkiej Brytanii, i nie tylko, a równocześnie nie uległo asymilacji i nie utraciło kontaktu z Polską. Ten imperatyw nakazuje prowadzić tego typu badania aby poznać współczesne mechanizmy kształtowania tożsamości narodowej.

Pani mgr Ilona M. Mroczek wpisuje się swoją pracą idealnie w nurt badań polonijnych, (mających swój główny dorobek na polu dokumentowania życia skupisk polonijnych) socjologicznych, politologicznych, przede wszystkim w zakresie edukacji międzykulturowej. Stąd podjęcie tematu pracy łączącego tożsamość i wartości młodego pokolenia polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii uważam za niezwykle pożyteczne.

„Zasadniczym celem [pracy- przyp. ZJ] było określenie zależności między poczuciem tożsamości narodowej emigrantów polskich a ich systemem wartości i poziomem samooceny” (s. 6), który konsekwentnie realizowano. Dostrzegalne jest to w konstrukcji pracy, przeglądzie stanowisk badawczych i literatury zagadnienia, założeniach badawczych, przeprowadzonych badaniach, interpretacji wyników badań empirycznych a także w zakończeniu.

Przedstawiona do oceny praca ma charakter empiryczny i sytuuje się w paradygmacie badań ilościowych.

Autorka swoje wywody dotyczące poszukiwania istoty tożsamości narodowej rozpo-

czyna od charakterystyki poglądów R. Cohena dotyczących wszystkich diaspor, które pomimo różnorodności form, mają pewne kluczowe cechy. Dotyczy to także Polaków w Wielkiej Brytanii. A następnie szeroko zajmuje się pojęciem tożsamości, wybranymi koncepcjami tożsamości: socjologiczną (M. Rosenberg, M. H. Kuhn, T. S. McPartland, G.H. Mead, Z. Bauman, F. Znaniecki, E. Goffman, W. James, C. H. Cooley, E. Erikson, P. Berger, T. Luckman, A. Giddens, M. Foucault, H. Taylor); w ujęciu antropologii kultury B. Anderson, W. J. Burszta, B. Williams. Th. H. Eriksen, A.D. Smith, M. Mead, C. Geertz); psychologiczną W. Wundt, W. James, C. Rogers, A. Maslow, E. Erikson, P. Ricoeur); pedagogiczną (J. Nikitorowicz, K. Kossa-Głowczewski, T. Lewowicki, A. Brzezińska, J. Gajda, A. Szerląg, Z. Jasiński, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek—Boruta, A. Cybał-Michalska), problemami tożsamości narodowej, modelami i czynnikami tożsamości a także poczuciem tożsamości.

Podsumowując Roz. I Autorka pisze: „W odniesieniu do tożsamości narodowej autorce bliska jest taka koncepcja narodu, w której jest on traktowany jako wspólnota kultury i wartości, w odróżnieniu od takiego podejścia, gdzie na pierwszy plan wysuwa się analizę przemian politycznych, instytucjonalnych i ekonomicznych”.

Jest to najobszerniejszy rozdział w pracy, napisany z dużą kompetencją z licznymi odwołaniami do literatury. Daje właściwe wprowadzenie teoretyczne do tematu pracy.

Roz. II pracy został poświęcony aksjologicznym korelatom poczucia tożsamości narodowej

Autorka przyjmuje definicję wartości za K. Denkiem. „Wartością jest każdy dowolny przedmiot materialny czy idealny, idea lub instytucja, przedmiot rzeczywisty wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują im ważną rolę w życiu osobistym czy społecznym i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako swoją pasję. Wartość to po prostu to co cenne, dzięki czemu coś jest cenne, godne posiadania, pożądania” (K. Denek, 1994, s. 18). W tym kontekście Doktorantka zakłada, że tożsamość może być czymś cennym, jest godną pożądania. Rozdział ten pozwala Autorce wyjaśnić dlaczego tożsamość może być traktowana jako wartość.

Dobrze się stało, że w pracy jeden z rozdziałów został poświęcony charakterystyce migracji zarobkowej młodzieży. (Roz. III). W rozdziale tym Autorka analizuje zjawisko migracji zagranicznych, ich historię w odniesieniu do Polski, typy i rodzaje, dynamikę emigracji polskiej młodzieży do Wielkiej Brytanii po 2004 roku, jej rozmiary, dylematy i problemy młodej emigracji, szczegółowo omawia motywy emigracji zarobkowej. Jest to tło niezwykle ważne do interpretacji i zrozumienia kształtowania się tożsamości polskich „emigrantów. „Poczucie tożsamości narodowej, zdaniem Autorki, jest bowiem ściśle związane z systemem

wartości, który wyznacza nie tylko cele i dążenia życiowe, ale także sposób ich osiągania oraz wiarę we własne siły i możliwości działania” (s. 114). Doktorantka wykazuje się tu bardzo dobrą znajomością i aktualnością problemów polskiej emigracji do Wielkiej Brytanii.

Założenia Metodologiczne badań własnych zostały zaprezentowane w Roz. IV.

Precyzując cel badań, Autorka pisze, że „chodziło o określenie zależności między poczuciem tożsamości narodowej młodych polskich emigrantów a ich systemem wartości i samooceną jako istotnym elementem wartościowania jednostki.” Można było pokusić się o jego większą konkretyzację. Lepiej wypadły tu cele szczegółowe, które sformułowano następująco”

1. Diagnoza poczucia tożsamości narodowej badanych emigrantów.
2. Dokonanie charakterystyki ich systemu wartości i poziomu samooceny.
3. Przeprowadzenie analizy zależności między badanymi zmiennymi oraz sformułowanie twierdzeń opisowo - wyjaśniających dotyczących tych korelacji. (s. 115).

W pracy przyjęto jako główny problem badawczy następujące pytanie:

Czy zachodzą, a jeśli tak, to jakie zależności między poczuciem tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich a ich systemem wartości i poziomem samooceny?

Hipoteza ogólna:

Poczucie tożsamości narodowej młodych polskich emigrantów w istotny sposób zależy od ich systemu wartości oraz poziomu samooceny. Zależności te są złożone i wielowymiarowe świadczące o dynamice analizowanych zmiennych.

Do głównego problemu badawczego, postawiono dodatkowo problemy szczegółowe odnoszące się:

A. Stanu zmiennych:

1. Jakie jest poczucie tożsamości narodowej osób migrujących zarobkowo?
2. Jaki jest ich system wartości ostatecznych i instrumentalnych?
3. Jaki jest poziom samooceny badanych osób?

Do problemów mających charakter diagnostyczny, zgodnie z zasadami badań pedagogicznych, nie formułowano hipotez. Uczyniono to w odniesieniu do problemów określających zależności między zmiennymi.

B. Problemy szczegółowe dotyczące zależności między zmiennymi:

1. **Czy zachodzi a jeśli tak, to jaka zależność pomiędzy poczuciem tożsamości narodowej emigrantów polskich a ich systemem wartości ostatecznych ?**

Hipoteza H1

Zachodzi istotna zależność między poczuciem tożsamości narodowej badanych emigrantów wyrażone w postaci dumy i identyfikacji z własnym narodem, więzi z krajem ojczystym, kultywowaniem jego tradycji i religii oraz solidarności z innymi rodakami a wartościami stanowiącymi ich cele i dążenia życiowe

2. Na ile poczucie tożsamości narodowej badanych osób zależy od ich systemu wartości instrumentalnych?

Hipoteza H2

System wartości instrumentalnych (cech osobowości badanych) w istotnym stopniu różnicuje poczucie tożsamości narodowej badanych emigrantów a szczególnie ich poczucie dumy i identyfikacji z własnym narodem, więzi z krajem ojczystym oraz kultywowanie tradycji i religii

3. Czy występuje, a jeśli tak, to jaka jest zależność między poczuciem tożsamości narodowej a poziomem samooceny emigrantów?

HIPOTEZA H3

Występuje istotna zależność między poczuciem tożsamości narodowej badanych emigrantów a ich poziomem samooceny. Osoby, które mają wysoki poziom samooceny częściej wykazują wysokie poczucie tożsamości narodowej wyrażone w postaci dumy i identyfikacji z własnym narodem, więzi z krajem ojczystym, kultywowaniem jego tradycji i religii oraz solidarnością z innymi rodakami

Autorka biorąc za podstawę definicję operacyjną poczucia tożsamości narodowej (zmienna zależna) przyjęła następujące zmienne poczucia tożsamości narodowej badanych emigrantów: duma narodowa, identyfikacja narodowa, więź z krajem pochodzenia, kultywowanie tradycji i religii, solidarność z innymi Polakami za granicą;

Natomiast zmienne niezależne to wybrane aksjologiczne korelaty takie jak: system wartości ostatecznych, system wartości instrumentalnych, poziom samooceny;

Za zmienne niezależne pośredniczące uznała: wiek, płeć, wykształcenie, znajomość języka angielskiego, czas pobytu za granicą, sytuacja rodzinna. Za zmienną niezależną pośredniczącą można było przyjąć dodatkowo status prawny emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii.

Wskaźnikami analizowanych zmiennych uznano wyniki uzyskane w poszczególnych narzędziach badawczych, wyrażone w liczbach bezwzględnych lub odsetkach określających ich natężenie na skalach przedziałowych lub porządkowych.

Metodą zastosowaną do przeprowadzenia badań był sondaż diagnostyczny. W ramach tej metody spożytkowano następujące techniki i narzędzia badawcze: Autorski Kwestionariusz

Ankiety opracowane dla młodzieży migrującej do Wielkiej Brytanii; Skalę Wartości M. Rokeacha w polskiej adaptacji P. Brzozowskiego na podstawie amerykańskiego testu o nazwie *Value Survey* M. Rokeacha do badania systemu wartości; Skalę Samooceny SES M. Rosenberga w polskiej adaptacji I. Dzwonkowskiej, K. Lachowicz-Tabaczek i M. Łaguny do badania poziomu ogólnej samooceny. Przeznaczenie narzędzi badawczych, ich konstrukcję, sposób wykorzystania przedstawiono dokładnie w Roz. metodologicznym.

Do poszukiwania istotnych statystycznie zależności między poczuciem tożsamości narodowej emigrantów polskich a ich systemem wartości i poziomem samooceny wykorzystano dwie techniki statystyczne - test statystyczny χ^2 Pearsona oraz analizę kanoniczną G.A. Fergusona, Y. Takane. Siłę związku zmiennych w próbie emigrantów polskich obliczono współczynnikiem korelacji V Cramera.

Badania przeprowadzono w latach 2015 - 2016, badaniami zostało objętych 218 polskich emigrantów w wieku 18 - 35 lat (zarówno mężczyźni, jak i kobiety) przebywających w Wielkiej Brytanii w celach zarobkowych (do badań zakwalifikowano 200 kwestionariuszy ankiet). Ankiety były anonimowe, a materiał empiryczny został pozyskany poprzez rozesłanie kwestionariuszy drogą pocztową, za pośrednictwem poczty elektronicznej oraz przeprowadzone osobiście przez badacza.

Wszystkie obliczenia do niniejszej pracy wykonano za pomocą statystycznego pakietu SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) oraz *Statistica*.

W części końcowej tego rozdziału, wykorzystując 15 tabel i 1 wykresu, scharakteryzowano grupę badanych ze względu dane społeczno-demograficzne.

Rozdział metodologiczny stosunkowo precyzyjnie i syntetycznie prezentuje tok postępowania badawczego, uzasadnienie procedur, wykorzystane narzędzia badawcze.

Kolejne rozdziały pracy mają charakter empiryczny i stanowią wyniki analiz zgromadzonego materiału. Analiza ta była prowadzona ze względu na zmienne zależne i niezależne a także zmienne pośredniczące. Badano poziom istotności zjawiska, średnią uzyskanych punktów czy współczynniki korelacji. W każdej części Autorka wyraźnie wskazuje na zmienne i wskaźniki, sposoby wykorzystania narzędzi badawczych, wykazuje się dużą biegłością w interpretacji uzyskanych obliczeń statystycznych. Należy podkreślić fakt wykorzystania analizy kanonicznej, co bardzo wzbogaciło analizę wyników i pozwoliło na poszerzone spojrzenie na związki między zmiennymi. Powiązanie wartości z kwestią tożsamości okazało się zabiegiem bardzo interesującym poznawczo.

Wybrane poniżej przykłady z interpretacji wyników badań pozwalają na poznanie podej-

ścia badawczego, umiejętności interpretacyjnych, umiejętności porządkowania materiału oraz poznania wybranych problemów funkcjonowania polskiej młodej emigracji do Wielkiej Brytanii w kontekście tożsamości i wartości.

„Polscy emigranci podczas pobytu za granicą za najważniejsze uznają przestrzeganie prawa, zasad moralnych oraz innych norm regulujących współzycie między ludźmi, wyniesione z kraju ojczystego (4,09) oraz zdobycie szacunku i uznania ludzi za osobistą postawę i fakt bycia Polakiem (3,81). W dalszej kolejności za ważne dla poczucia dumy uznają życie w gronie lubianych i lubiących Polaków (3,67) (s. 129)

„Emigranci polscy posiadający wykształcenie wyższe magisterskie (61,8%), ze średniozawansowaną znajomością języka angielskiego (83,2%), przebywający za granicą od 3 do 6 lat (63,5%) częściej niż pozostali respondenci uważają za raczej ważne zdobycie szacunku i uznania ludzi za osobistą postawę i fakt bycia Polakiem. Wartości te stanowią o ich poczuciu dumy narodowej oraz postępowanie zgodne z przykazaniami religijnymi (3,37)” (s. 130)

„Ustalono także, że wykształcenie badanych emigrantów różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ich dumę z: działania demokracji w Polsce ($p < 0,005$), osiągnięć ekonomicznych Polski ($p < 0,015$), osiągnięć w sporcie ($p < 0,019$), osiągnięć w dziedzinie sztuki i literatury ($p < 0,045$) oraz polskiej historii ($p < 0,045$).

Polscy emigranci z wykształceniem średnim częściej niż pozostali badani są raczej dumni z osiągnięć w sporcie (61,7%), natomiast niezbyt dumni z osiągnięć ekonomicznych Polski (55,3%). Respondenci z tym wykształceniem nie mają zdania w sprawie działania demokracji w Polsce (68,1%) osiągnięć w dziedzinie sztuki i literatury (55,3%) oraz polskiej historii (63,8%).” (s. 133)

„Duma z faktu bycia Polakiem jest dość powszechna wśród badanych emigrantów zarobkowych w Wielkiej Brytanii. Młodzi emigranci polscy są przede wszystkim dumni z zasłużonych Polaków znanych w świecie, którzy swoją pracą i aktywnością wnieśli trwałe wartości do kultury międzynarodowej (Nobliści, artyści, literaci). Często też badani podkreślają sukcesy sportowców, osiągnięcia w dziedzinie sztuki i literatury, w zakresie nauki i techniki oraz bezpieczeństwa publicznego jako tych aspektów, które nas wyróżniają i oni mogą być z tego dumni w kraju ich obecnego pobytu. (s.137). Powodem do wstydu jest dla nich brak możliwości znalezienia satysfakcjonującego zatrudnienia na krajowym rynku pracy oraz niesprawiedliwe i nierówne traktowanie wszystkich grup społecznych w kraju (s. 138).

Można stwierdzić, że ogólny poziom odczuwanej dumy z bycia Polakiem jest wysoki. Są przede wszystkim gotowi bronić dobrego imienia najbliższych im osób: rodziny i przyjaciół.

Najbardziej obojętni lub krytyczni pozostają wobec instytucji polskiego państwa: Prezydenta RP, Marszałka Sejmu, Premiera i kierowanego przez niego rządu. Należy podkreślić, że relatywnie mała jest też ich gotowość obrony religii, którą wyznają, co na tle deklarowanej w kraju religijności Polaków może budzić zaskoczenie (138).

Autorka ustaliła, że wiek badanych osób koreluje na poziomie istotnym statystycznie z następującymi ich zachowaniami ważnymi podczas pobytu za granicą: używanie języka polskiego w relacjach z innymi Polakami w miejscu pracy ($p < 0,021$) oraz kształtowanie pozytywnego wizerunku Polaka na obczyźnie ($p < 0,000$). Polscy emigranci podczas pobytu za granicą za najważniejsze uznają kształtowanie pozytywnego wizerunku Polski na obczyźnie ($M=4,07$) oraz używanie języka polskiego w kontaktach towarzyskich z Polakami ($M=3,84$). Mniej istotne jest natomiast używanie języka polskiego w relacjach z innymi Polakami w miejscu pracy ($M=3,35$) oraz podawanie się za Polaka w kontaktach z obco-krajowcami ($M=3,32$)".(s.141)

Doktorantka uchwyciła w swoich badaniach stanowisko badanych do pojęcia „prawdziwy Polak”, które ma raczej określenie pejoratywne. Stwierdza, że „emigranci polscy przebywający za granicą od 3 do 6 lat częściej niż pozostali badani zgadzają się z twierdzeniami, że „prawdziwy” Polak powinien być urodzony w Polsce (65,1%), spędzić większość życia w Polsce (57,1%) oraz mówić w języku polskim (65,1%). Natomiast nie mają zdania w kwestii czy ma on być katolikiem (54,0%) oraz czy powinien respektować polityczne instytucje i prawo krajowe (48,4%). (s. 147). Tymczasem w środowiskach polonijnych uważało się dodatkowo, że „prawdziwy Polak” powinien się aktywizować w organizacjach polonijnych i zawsze dobrze mówić o Polsce.

Deklarują oni przede wszystkim więź ze społecznością lokalną, z miejscowością lub regionem, z którego pochodzą, następnie z Polską, a nieco mniej czują się związani z Europą. Bez mała połowa badanych interesuje się sprawami Polski podczas pobytu za granicą. Badani najczęściej utrzymują kontakt z rodziną raz w miesiącu lub raz w tygodniu”. (s. 152). Niepokojące, a nawet zastanawiające jest to, że ponad 3/4 respondentów deklaruje brak kontaktu z organizacjami polonijnymi i innymi zrzeszającymi Polaków oraz dyplomatami - przedstawicielami naszego kraju. (s. 152). Być może są na tyle operatywni, że nie dostrzegają takiej potrzeby lub nie wierzą w pomoc polskich placówek.

Polscy emigranci na obczyźnie obchodzą święta narodowe znacznie rzadziej niż uroczystości rodzinne czy ważne wydarzenia świeckie. Najczęściej świętują oni Narodowe Święto Niepodległości ($M=3,16$), Święto Konstytucji 3 Maja ($M=3,12$). W następnej kolejności: Roczn-

cę Wybuchu Powstania Warszawskiego (M=3,05), Dzień Edukacji Narodowej (M=3,05), Święto Wojska Polskiego (M=3,04), Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej (M=3,02). Natomiast dość sporadycznie biorą udział w wydarzeniach związanych z obchodami Święta Pracy (M=2,97). Bardzo rzadko też eksponują polskie symbole narodowe (M=2,31).” (s. 152)

„Największe znaczenie w życiu emigrantów polskich w zakresie kultywowania przez nich tradycji stanowi uczestnictwo w uroczystościach świątecznych i okolicznościowych takich jak: Wielkanoc, Święta Bożego Narodzenia, Wigilia oraz uroczystości z okazji urodzin lub imienin i plasuje się ono na przeciętnym poziomie. W dalszej kolejności emigranci uznają za ważne obchodzenie następujących uroczystości: Dzień Matki, Nowy Rok, Sylwester, Dzień Ojca, Dzień Kobiet oraz Dzień Dziecka. Nieco mniejsze znaczenie polscy emigranci przypisują obchodzeniu świąt narodowych na obczyźnie, do których zaliczyć można: Narodowe Święto Niepodległości, Święto Konstytucji 3 Maja, Rocznice Wybuchu Powstania Warszawskiego, Dzień Edukacji Narodowej, Święto Wojska Polskiego, Dzień Flagi Rzeczypospolitej. Ustalono, że wspólne polskie dobra kulturowe: tradycyjna kuchnia polska, tradycyjna odzież regionalna, swoiste cechy językowe w obrębie gwar językowych, folklor regionalny i tradycyjne pieśni, przyśpiewki i melodie polskie mają dla nich jedynie przeciętne znaczenie.” (s.159)

„Solidarność badanych emigrantów polskich z innymi rodakami za granicą wykazywana jest poprzez pozytywne odnoszenie się do nich i dążenie do zachowania dobrych relacji społecznych, na ogół świadczenie pomocy w znalezieniu mieszkania/domu czy atrakcyjnej pracy. Generalnie jednak badani emigranci unikają bliskich, towarzyskich kontaktów z innymi Polakami, raczej nie organizują spotkań towarzyskich w gronie rodaków celem nawiązania przyjaźni i bliższych więzi.” (s. 163)

„Badani emigranci jako swoje cele i dążenia życiowe stanowiące ich wartości ostateczne najczęściej wskazywali: poczucie godności, szacunek dla siebie samego, zadowolenie ze swego postępowania; harmonijna, rozumiejąca się rodzina wolna od zagrożeń materialnych; posiadanie prawdziwych przyjaciół; akceptowanie siebie jako niepowtarzalne „ja”; harmonia psychiki, brak konfliktów wewnętrznych oraz głęboka, trwała miłość, bliskość seksualna i duchowa. (...)” Najmniej istotne okazały się dla emigrantów następujące wartości ostateczne: bezpieczeństwo i wysoka pozycja międzynarodowa Polski; piękno otoczenia natury i sztuki; poczucie dokonania osobistego wkładu w świat społeczno-kulturowy; życie dostarczające stanów milej, bezproblemowej przyjemności; intensywne, atrakcyjne życie pełne bogatych wrażeń. (s.165)

Badani emigranci wśród wartości instrumentalnych najwyżej cenią inteligencję, zdolność racjonalnego myślenia, posiadanie silnej woli, ambicji wyrażającej się aspiracjami i konsekwencją w dążeniu do celu a przy tym uczciwy, prawdomówny oraz odpowiedzialny, niezawodny i rzetelny. Na plan dalszy schodzą wartości osobiste emigrantów.

Do określenia ogólnego poziomu samooceny, tj. przekonania o własnej wartości wykorzystano Skalę Samooceny M. Rosenberga. Skala ta zbudowana jest z 10 twierdzeń

„ W (99,5% - 98,0% odpowiedzi), badani uważają się za osoby wartościowe w takim samym stopniu jak inni i że posiadają wiele pozytywnych cech osobistych, są ogólnie z siebie zadowoleni. Wyrażają przy tym przekonanie, że ogólnie są skłonni sądzić, że wiedzie im się dobrze.” (s. 177)

„Poziom samooceny emigrantów polskich kształtuje się na przeciętnym pozytywnym poziomie. Badani podkreślają wiele swoich zalet i nie mają kompleksów wobec innych osób w swoim środowisku. Ten stan pozwala im efektywnie funkcjonować i pełnić różne role zawodowe i społeczne. Poziom samooceny w stopniu istotnym różnicują zwłaszcza indywidualne cechy. (s. 179).

Dla zweryfikowania zależności między zmiennymi poczucia tożsamości narodowej: dumą narodową, identyfikacją narodową, więziami z krajem pochodzenia, kultywowaniem tradycji i religii oraz solidarnością z innymi Polakami za granicą a wartościami zastosowany został test statystyczny Chi kwadrat Pearsona oraz analiza kanoniczna. (s.180). W parach zestawiano zmienne kryterialne i predyktory. Pozwalają one na pogłębioną analizę zależności zmiennych. Autorka stwierdza, „ iż rosnącemu znaczeniu życia w gronie lubianych i lubiących Polaków ludzi i malejącemu znaczeniu wartości jaką jest zdobycie szacunku i uznania ludzi za osobistą postawę i fakt bycia Polakiem towarzyszy wzrost wagi następujących wartości ostatecznych: osiągnięcie sukcesu, dobrobyt, możliwość zaspokojenia różnorodnych potrzeb, akceptowanie siebie jako niepowtarzalne „ja”, życie dostarczające stanów miłej, bezproblemowej przyjemności i wolność wyboru, niezależność od otoczenia oraz malejące znaczenie intensywnego, atrakcyjnego życia pełnego bogatych wrażeń”.(s. 183).

„Stwierdzono istotne statystycznie zależności między przyznawaniem się na emigracji do bycia Polakiem a następującymi wartościami ostatecznymi: sprawiedliwość społeczna, równe szanse dla wszystkich, brak wykluczonych ($p<0,041$), harmonia psychiki, brak konfliktów wewnętrznych ($p<0,002$) oraz poczucie godności, szacunek dla siebie samego, zadowolenie ze swego postępowania ($p<0,002$). (s. 189) Okazuje się, że emigranci polscy, dla których najważniejsza jest sprawiedliwość społeczna, równe szanse dla wszystkich, brak wykluczonych (64,1%) natomiast najmniej ważna poczucie godności, szacunek dla siebie samego, za-

dowolenie ze swego postępowania (62,2%), mniej ważna harmonia psychiki, brak konfliktów wewnętrznych (71,5%) oraz poczucie godności, szacunek dla siebie samego, zadowolenie ze swego postępowania (71,4%) częściej niż pozostali respondenci przebywając na emigracji raczej przyznają, że są Polakami. (s.189)

„Okazuje się, że badani emigranci, którzy preferują w swoim życiu powszechną życzliwość społeczną i pomoc wzajemną oraz dążą do akceptacji i uznania społecznego a małe znaczenie przywiązują do piękna otoczenia natury i sztuki odrzucają pogląd, że cechami „prawdziwego” Polaka jest jego wiara katolicka i respektowanie politycznych instytucji w Polsce oraz obowiązującego prawa” (s. 199).

Interesujący jest fakt, że emigranci polscy dla których najważniejsze jest bezpieczeństwo i wysoka pozycja międzynarodowa Polski (80,0%), intensywne, atrakcyjne życie pełne bogatych wrażeń (83,3%), posiadanie prawdziwych przyjaciół (81,6%), powszechna życzliwość w społeczeństwie, pomoc wzajemna (77,0%) oraz życie dostarczające stanów miłej, bezproblemowej przyjemności (90,9 **częściej niż pozostali badani (71,4%) twierdzą, że nigdy nie mieli kontaktu z organizacjami polonijnymi i innymi zrzeszającymi Polaków za granicą.** (s.203)

Do refleksji skłania to, że „emigranci polscy dla których najważniejsze jest intensywne, atrakcyjne życie pełne bogatych wrażeń (66,7%) i akceptowanie siebie jako niepowtarzalne „ja” (53,0%), natomiast najmniej ważny pokój, świat wolny od wojen i konfliktów (54,2%), dobrobyt, możliwość zaspokojenia różnorodnych potrzeb (54,8%) oraz poczucie godności, szacunek dla siebie samego, zadowolenie ze swego postępowania (71,4%) częściej niż pozostali badani twierdzą, że nie zamierzają wrócić na stałe do Polski”. (s.204).

W Podsumowaniu Autorka dokonuje poprawnej weryfikacji problemów i hipotez, formuluje też wnioski ogólne mające duży wymiar poznawczy i praktyczny.

1. Zaprezentowane zależności ukazują złożoność podjętej problematyki
2. Polacy migrujący do krajów unijnych, przystosowując się do nowych warunków, szanują kulturę, przestrzegają prawa, obyczaje miejscowej ludności, wierni są wartościom narodowym, dumni są z faktu bycia Polakami, są krytyczni wobec władz państwowych w Ojczyźnie, następuje rozluźnienie więzi z kościołem.
3. Emigranci budują pozytywny wizerunek Polaka na obczyźnie poprzez rzetelną pracę, zdyscyplinowanie, przedsiębiorczość, podejmowanie się trudnych i nowych ról
4. Mimo dobrej aklimatyzacji odczuwają tęsknotę za krajem, zwłaszcza za regionem.
5. Złożoność i wieloaspektowość podjętej problematyki wskazuje na potrzebę jej rozwijania, zwłaszcza w kontekście wielokulturowości

Konkluzja

Praca jest dojrzałym studium, dostarcza wielu interesujących danych, dzięki zastosowaniu kilku technik i narzędzi badawczych pozwala szerzej i głębiej poznać problemy nowej polskiej emigracji do Wielkiej Brytanii, uświadomić sobie kierunki i potrzeby tej grupy oraz podejmować wsparcie w interesie państwa polskiego.

Przedstawiona przez Doktorantkę dysertacja świadczy o wysokich kompetencjach badawczych Autorki i rozumieniu aspektów pedagogiczno-społecznych emigrantów. Praca godna jest opublikowania i zasługuje na wyróżnienie.

Recenzowana dysertacja mgr Ilony Marii Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii*, spełnia wymagania stawiane przez Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Ustawie i Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r. (Dz. U RP 164 poz. 1365) oraz Ustawa z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U 2011 nr 84, poz. 455) z późniejszymi zmianami, w związku z powyższym informuję, że **pracę oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.**

Myślina, 9 kwietnia 2019 roku

